

ISSN 2181-7324

ЎЗМУ

ХАБАРЛАРИ

№ 1/5 ✪ 2018

*Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
йўналиши*

*Направление
социально-
гуманитарных
наук*

*Social-
humanitarian
sciences*

ВЕСТНИК НУУз ✪ АСТА NUUZ

ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА NUZ

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ИЛМИЙ ЖУРНАЛИ

Бош мухаррир:

А.Р. МАРАХИМОВ – т.ф.д., профессор.

Бош мухаррир ўринбосари:

А.С. ТЎРАЕВ – к.ф.д.

Тахрир Хайъати:

Муртазаева Р.Х. – т.ф.д., проф.

Юнусова Х.Э. – т.ф.д.

Кобзева О.П. – т.ф.д.

Одиглов А.А. – т.ф.н., доц.

Тўйчиев Б.Т. – ф.ф.д., проф.

Нурматова М.А. – ф.ф.д.

Курбонов М. – п.ф.д., проф.

Мардонов Ш.К. – п.ф.д., проф.

Фозиев Э.Ғ. – псих.ф.д.

Мўминов А.Ғ. – с.ф.д.

Ғаниева М.Х. – сод.ф.д., проф.

Каримов Б.Н. – фил.ф.д., проф.

Менглиев Б.Р. – фил.ф.д., проф.

Жабборов Н.А. – фил.ф.д., проф.

Халиқова М.И. – фил.ф.н.

Маматова Ё.М. – фил.ф.д., проф.

Сиддиқова И.А. – фил.ф.д., проф.

Масъул котиб: **К. РИХСИЕВ**

ЖУРНАЛ

1997

ЙИЛДАН

ЧИКА

БОШЛАГАН

2018

1/5

**Ижтимоий-
гуманитар
фанлар
туркуми**

ТОШКЕНТ – 2018

Фалсафа

Abdusamatov X. Nikohdan tashqari munosabatlarning yuzaga kelishining aytim ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	129
Абдуллажанова Д.С. Хотин-кизларнинг интеллектуал салоҳиятини юксалтириш ва ундан фойдаланиш масалалари	132
Абдухаиров Р.А. Развитие педагогической культуры учителя трудового обучения на основе личностно-деятельностного подхода	135
Акрамов Ж.Д. Маъмурий ислохотлар концепцияси Ўзбекистонда ижро ҳокимиятини модернизациялашнинг бош назарий мезони сифатида	138
Алижоновна М.Р. Степень приобщения студенческой молодежи к национальным ценностям	142
Алимов Ф.Ш. Нофилологик факультет чет ўқитувчиларининг лингвимаданий компетенциясини шакллантириш масалалари	145
Алимова К.Х. Text understanding process and its psycholinguistic factors.....	148
Аллаярова С.Н., Абдурахманов У.З. Таълимда модулли-кредит тизимининг мазмун ва моҳияти	152
Аминова Ф. Таълим тизимига инновацион ёндашув	159
Баратов Р.Ў. Ўзбекистонда темир йўл тизимида етук кадрлар тайёрлаш: истикбол, тажриба, имконият ...	162
Бобоқулова Х.Э. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда ижтимоий – фалсафий тафаккурининг ривожланиш хусусиятлари	166
Ботиров Б.М., Исмоилова Х.Т. “Ахлоқий кадрлар шаклланиши ва улар ўтайдиган функцияларни ўрганиш” методикаси апробацияси натижалари хусусида	168
Ботирова Д. Кадрлар сиёсатининг психологик-акмеологик хусусиятлари.....	172
Ганиев Д.Г. Проблемы формирования семьи в Узбекистане	174
Ғайбуллаев О. Глобаллашув даврида ёшларни маънавий таҳдидлардан асрашда эстетик ва ахлоқий кадрларнинг ўрни	177
Давлетов Э.Ю. Компетенциялар ва компетентликка оид назарий ёндашувлар	181
Djurayev A.M., Djurayev A.A. The need for environmental education and the formation of environmental thinking of the youth of Uzbekistan	184
Дуланов Б. Раҳбар имижини шакллантиришнинг инновацион омиллари	188
Душанов Р.Х. Ички ишлар органлари тизимида касбий танлов ўтказишнинг психологик асослари	195
Jabborova A.J., Husanova N.N. Improving students' effective writing skills	200
Зайниддинов Т.Б. Психолого-педагогическое сопровождение спортивной деятельности у футболистов разного возраста	202
Zaitov E.X., Muzaffarov S.I. Chet eldagi ko'ngillilar (volontyorlar) harakatini O'zbekiston sharoitida tashkil etish muammolari	205
Избуллаева Г.В. «Тўтинома» дидактик йўналишдаги панднома асар.....	208
Иминахунова И.Х. Компоненты самообразовательной деятельности	214
Исмаилов Х. Ўқувчи ёшларда ўсимликлар оламига нисбатан экологик онгини шакллантириш	217
Каримова Б.Х. Мехрибонлик уйлари тарбияланувчиларини кадрлар асосида камолга етказишда интерактив методлардан фойдаланиш	220
Кудратуллаева Р. Особенности повышения квалификации педагогических кадров	224
Кудратуллаева Р., Абдуллаев Б. Болаларда агрессив хулқ-атворнинг шаклланишида оилавий муҳитнинг ўрни	228
Қутлимуротова Н.Х., Турамбетова А.К. Аналитик кимё фанини ўқитишда янги педогогик технологиялар ва ахборот коммуникацион воситаларнинг роли	230
Кучкарова Н. Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини иқтисодий – маданиятини ривожлантириш – ижтимоий зарурят сифатида	233
Мажидов Н.М. Ижтимоий фаолликнинг шаклланишида педагогик амалиётнинг ўрни.....	236
Маматов Ш.М. Қишлоқ аҳолисининг турмуш фаровонлигини ошириш – давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишидир	239
Мамадалиев М.М. Анъана тушунчасининг фалсафий моҳияти ва эстетик жиҳатлари.....	242
Матназарова М.Б. Сущность и понятие профессиональной компетентности педагогических кадров системы непрерывного образования	246
Махмудов Н.А., Раҳмонов И.Я., Акрамов Ж.С., Саттарова Г.А., Эсанов Э.А. Математика амалий машғулотида касбга йўналтирувчи масалалар	249
Махмудова Х.Т. Научно-практический подход к изучению несовершеннолетних потерпевших от изнасилования	252
Муйдинов Д.Н. Влияние миграционных процессов на политическую, социальную, культурную и экономическую стабильность в Европе	256
Мухамедова Д.Г. Влияние управленческого стиля менеджеров на конструктивное взаимодействие в ситуации конфликта.....	261
Намазова Ю.М. XIX асрнинг охирида Туркистонда диний таълим	265
Нарбаев А.Б. Медиатеология воситаларидан фойдаланиш астрономия ўқитишда самарадорликни оширишнинг муҳим омилли	268

ТАЪЛИМДА МОДУЛЛИ-КРЕДИТ ТИЗИМИНИНГ МАЗМУН ВА МОХИЯТИ

Аллаярова С.Н., Абдурахманов У.З. *

РЕЗЮМЕ

Таълим жараёни давлат ва жамият тараққиётини белгилаб берувчи соҳаси сифатида доимий ўзгариш талаб этадиган ҳодиса. Шунинг учун бугунги кунда Ўзбекистонда барча соҳалар каби таълим тизими, хусусан олий таълим ҳам ривожланган мамлакатлар тажрибасидан самарати фойдаланиш, унинг миллий манфаат ва дунёқарашимиз учун қўллаш мумкин бўлган жиҳатларини ўзлаштиришга ҳукумат даражасида катта эътибор қаратилган.

Шу нуқтаи назардан ер юзининг аксарият тараққий этган ҳудудлари ОТМлари амалда қўллаётган таълимнинг модулли кредит тизими мамлакатимиз учун бирмунча янгилик ҳисобланади. Унинг юртимиз ОТМларида ҳам таълимни ташкиллаштиришда жорий қилиниши бу тизимни ўрганиш ва ўзлаштиришни тақозо этади. Мақолада мазкур тизимнинг қисқача тарихи, уни қўллаш тамойиллари ва умумий тушунчалари тўғрисида фикрлар берилган. Шунингдек таълимнинг модулли кредит тизимини Ўзбекистон ОТМларига жорий қилишда айрим таклиф ва тавсиялар билдирилган.

Калит сўзлар: кредит тизими, кредит, модул, модулнинг ишчи дастури, мустақил таълим, таълимда шаффофлик, ўртача балл, академик мобиллик, академик алмашинув, икки мутахассислик берувчи таълим, индивидуал ўқув дастури, танлов модул, мажбурий модул, портфолио.

Мақола ПЗ-20170929789-сонли “Ўзбекистонда олий таълим муассасаларининг ўқув жараёнида илғор педагогик ва замонавий ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни такомиллаштириш механизмларини ишлаб чиқиш” мавзусидаги амалий лойиҳа доирасида тайёрланган.

2017-2021 йилларда Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегиясининг 4-йўналиши 3-бандида ва “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурида юртимизда таълим соҳасидаги янги ислохотларнинг мазмуни, илғор хорижий тажриба ва миллий амалиётдан келиб чиқиб иш берувчилар ва буюртмачилар иштирокида олий таълимнинг давлат таълим стандартларини халқаро стандартлар ва талабларни ҳисобга олган ҳолда қайтадан ишлаб чиқиш кўзда тутилган. Бу ўз навбатида жаҳонда ривожланган давлатлар томонидан тан олинган ва амалда қўлланилаётган тизимларни ўрганишни тақозо этади. Шу туфайли бугун мамлакатимизда ўқитишнинг модулли-кредит тизими кенг доирада ўрганила бошланди. Маълумки мазкур таълим тизими Ғарбда, қисман Шарқий Осиёнинг ривожланган давлатларида кенг фойдаланилиб асосан олий таълимда самарали қўлланилади.

Таълимнинг модулли кредит тизими биринчи марта АҚШда вужудга келган. 1869 йилда Гарвард университети Президенти Чарлз Эллиот ўқув жараёнини ташкил этишда “кредит тизими” тушунчасини киритди ва 1870-1880 йилларда ўқув фанлари ҳажмини кредит соатларда ўлчанадиган тизим жорий қилинди[1].

Сўнгги ўн йилликлар мобайнида ривожланган Ғарб таълим муассасалари, хусусан, олий таълим муассасаларининг ўқув, ўқув-услубий базаси ва моддий-техник инфратузилмаси улкан ютуқларга эришди. Таълим муассасалари ўзида ахборот технологияларини жадал ривожлантиришга, ўқув жараёнида фаол фойдаланиш учун илмий ва технологик парклар барпо этишга, ишлаб чиқариш корхоналари билан фаол ҳамкорлик ўрнатишга,

ички доирада ўзаро боғланган компьютер тармоқларини яратишга киришдилар.

Таълим жараёнини ягона стандартлар асосида ташкил этиш мақсадида Европа Иттифокида минтақавий илмий тузилмалар шакллантирилди, таълим соҳасида умумий, яхлит тизим яратиш бўйича изчил ишлар амалга оширилди ва бу ишлар бугунги кунда ҳам давом этиб келмоқда.

1999 йил Италиянинг Болонья шаҳрида 29 давлат вакиллари иштирокида Европа Иттифоки мамлакатлари олий таълимнинг ягона тузилмасини шакллантириш ҳамда мутахассисликни белгиловчи ҳужжатларни академик ва касбий тан олишни осонлаштирадиган, бирлаштирилган таълим тизимини йўлга қўйиш тўғрисидаги Декларация имзоланди. Мазкур ҳужжатга асосан энди шу декларацияни қабул қилган давлатлар битирувчилари дипломлари Европа бўйлаб тан олинади ва уларнинг Иттифок доирасида ўзлари истаган давлатда ишга жойлашиш имкониятини берди. Ҳозирда Болонья декларациясини дунёнинг 49 давлати тан олган.

Ўзбекистон Республикаси олий таълим муассасалари ҳам яқин йиллар ичида Болонья декларациясида белгиланган мезонларга асосланган таълимнинг модулли-кредит тизимига ўтишга тайёрланишмоқда. Шу боисдан ушбу тартибни умумий ва хусусий ҳолда ўрганиш, унинг моҳиятини очиш, бизнинг асрлар давомида шаклланган таълим тизими ва руҳиятига таъсирини, самарали томонларини солиштириш, ундан ислох қилинаётган миллий таълим тизимида самарали фойдаланиш ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг таълимга масъул ташкилот ва мутасаддиларининг муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Болонья декларациясига аъзо давлатлар олий таълим тизими икки босқичли тартибга ўтишлари шарт. Биринчи босқич бакалавр босқичи бўлиб 3-4 йил давом этади. Бу босқични битирган талаба бакалавр даражасига ва муайян соҳада меҳнат қилиш имкониятига эга бўлади. Иккинчи босқич дастурини ўқиб ўзлаштирганлар магистр даражасига эга бўлади ва улар ўқиш учун 1-2 йил вақт

* Аллаярова С.Н. – ЎзМУ доценти в.б., фалс.ф.н.
Абдурахманов У.З. – ТДЮУ кафедраси муdiri.

сарфлашади[2].

Модулли-кредит тизимини қўллашда асосий жиҳатлардан бири давлатларнинг олий таълим тизимида ягона баҳолаш бирликлари тизими ҳисобланади. Бу ECTS (European Credit Transfer System) ёки шу тизимга мувофиқ келувчи ва талабларига жавоб берувчи, модуллари ўзлаштириш кўрсаткичларини жамғариш функциялари билан таъминланган ва хорижда академик таълим олишни кафолатлайдиган тизимдир. 1999 йилнинг ўзида ECTS Европанинг 1062 ОТМларида қўлланила бошланди.

Олий таълимга модулли-кредит тизимининг жорий қилиниши қуйидаги имкониятларни келтириб чиқаради:

- таълим сифатини таъминлашда Европа ва Декларацияга аъзо мамлакатларнинг ўзаро ҳамкорлигини ривожлантириш, баҳолашнинг ягона методологияси ва мезонларини ишлаб чиқиш;

- талабалар, ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар ва таълим муассасалари бошқарув ходимларининг мобиллигини (академик ҳаракатчанлик, яъни бир ОТМдан бошқа ОТМга ўтиб фаолиятни давом эттириш) таъминлаш;

- ҳамкорликда қўшма ўқув дастурлари ва илмий тадқиқотларни жорий қилиш, комплекс ўқув курсларини яратиш ва ўқув дастурларини такомиллаштириш;

- Европа ва бошқа китъалардаги Декларацияга аъзо мамлакатлар олий таълим тизими ва илмий тадқиқотларининг жозибадорлигини ҳамда рақобатбардошлигини таъминлаш.

Европа минтақасида олий таълимнинг ўзига хос муҳитини яратишда сифат масаласи ўзаро ишончнинг фундаментал асоси бўлиб шаклланди. Мазкур контекстдаги сифат категорияси Европа олий таълими соҳасида ишонч, долзарблик, ҳаракатчанлик, мувофиқлик ва жозибадорликнинг асосий шартидир[3]. Шу билан бирга ушбу таълим тизими олий таълим муассасаларининг, миллий ва умуминсоний кадрларнинг ўзаро тан олинган сифат кафолати тизимларини яратиш, мамлакатларнинг турли-туманлигини ва миллий олий таълим тизимларининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилишига ҳам йўл беради.

Баъзи Европа Иттифоқи мамлакатларида таълим сифатини баҳолаш бўйича миллий тизимлар аллақачон ишлаб чиқилган ва улар муваффақиятли қўлланилмоқда, бошқа давлатларда эса бу жараён энди бошланди[4]. Европада таълим сифати назоратини амалга оширувчи минтақавий органлар ҳам шаклланди, олий таълимда Европа Сифат назорати тармоғи ENQA (European Network of Quality Assurance in Higher Education) ташкилоти фаолияти йўлга қўйилганлиги фикримизга мисол бўла олади.

Европа давлатларининг таълим бўйича мутасадди вакиллари билимларни баҳолашнинг ягона мезон бўлган кредит тизимини яратишди. Бу орқали ҳамкорликдаги университетлар ўзаро маслаҳатлашувлар ва тажриба алмашинишлардан

сўнг жорий қилинган дастур ва модуллари хақиқий деб тан олиш керак бўлади.

Болонья Декларациясига мувофиқ таълим сифатини баҳолаш мезонлари ва методологиясини ишлаб чиқиш, ҳукуматлар ва халқаро ташкилотлардан мустақил фаолият олиб борувчи аккредитация агентликларини тузиш таклиф этилади. Баҳолаш ўқув жараёнининг давомийлиги ёки мазмунига қўра эмас, балки битирувчиларнинг эгаллаган билимлари, қўникмалари ва малакаларига асосан амалга ошириш кераклиги таъкидланади[5].

Юкорида келтирилган фикрлар ва маълумотлардан келиб чиқиб шуни айтишимиз мумкинки Европада шаклланган таълимнинг модулли-кредит тизимида энг муҳим компонент кредитлардир. Ҳар бир ўқув модули учун унинг иш ҳажмидан, ўрганаётган касбининг ўзлаштиришдаги аҳамияти нуктаи назаридан маълум бир кредит - балл, баҳо белгиланади. Модулни муваффақиятли ўзлаштирган талаба кўрсаткичлар жамғармасида олдиндан белгиланган микдордаги кредитларни тўплайди, йиғилган жами кредитлар микдори унга тегишли бакалавр ёки магистр даражасини олиш имконини беради.

Таълимда ўқитишнинг модулли кредит тизими кўп йиллардан бери Европа, Америка ва Осиёнинг ривожланган давлатлари университетларида қўлланилиб келинмоқда. Кредит тизими шаффоф ва энг муҳими талабаларнинг эркин академик ҳаракатланишга имкон берувчи тартибдир. "ECTS туридаги кредит тизимини жорий этиш, Европанинг кредитларни узатиш тизими талабаларнинг кенг доирада академик ҳаракатланишини қўллаб-қувватлаш воситаси сифатида қаралади. Кредитлар олий таълим доирасидан ташқарида ҳам олиниши мумкин. Бунда улар муайян шахсларга манфаатдор университетлар томонидан эркин тарзда, талаба мақомига эга бўлмаган ҳолда, лекин муайян модулни ўрганиш мақсадида, унинг ҳаёти мобайнида таълим олиши белгиланган бўлиши керак"[6].

Таълимнинг модулли-кредит тизими (modular credit system) – мустақил таълим олишга қаратилган ва индивидуаллик асосда билимни ижодий ўзлаштириш, ўқув жараёнини қатъий белгиланган ҳолда таълим йўлини танлаш ва кредит ҳолида билим ҳажмини белгиладиган ўқув жараёнини ташкил этиш модели[7]. Кредит (Credit, Credit-hour) – барча академик даврларда меҳнат юкласига мос равишда талаба ёки ўқитувчининг ўқув ишларининг ҳажмини ўлчаб берувчи ўзига хос бирликдир. Умумий қабул қилинган таълимнинг кредит технологиясининг ўзига хос томонларидан бири халқаро умумтаълим стандартларига мос келиши ва таълим тўғрисидаги ҳужжатларни қабул қилиш муаммолари, жаҳон тенденцияларини ҳисобга олган универсал таълим дастури, академик эркинлик ва ўқув дастурларини вариативлигидир. Мазкур тизим талабаларда бошқа маҳаллий ёки хорижий университет таълим масканларида эркин ўқиш имкониятларини вужудга келтиради, бакалавр ва магистратура битирувчиларини мазкур тизим амал

киладиган барча давлатларда ишга жойлашиш ҳуқуқларини юзага келтиради.

Олий таълимда ўқув фаолиятини ташкил этишда ўқитишнинг модулли кредит тизимидан фойдаланиш қуйидаги устивор жиҳатлардан иборат:

- таълим ва ўқитишнинг сифати ўзаро рақобат муҳитида оширилиши;
- меҳнат бозори талабларининг ҳисобга олиниши;
- олий таълим тизимининг кўп босқичлиги;
- академик кредитлар тизимининг қўлланилиши;
- ўқитувчи ва талабаларни ўзаро академик мулоқотини таъминлаш;
- мустақил таълимни самарали ташкил этиш;
- дипломга ягона халқаро эътирофга эга иловани бериш;
- олий таълим сифатини назорат қилиш ва бошқариш;
- Таълимни бошқариш ва назорат қилишда шаффофлик принципининг қўлланилиши.

Ўқитишнинг модулли кредит тизими ва технологиясини қўллаш орқали ўқув жараёнини ташкил қилишнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- а) ўзига хос билимлар ҳажми шакллантириш;
- б) таълимни максимал индивидуллаштириш учун шарт-шароитлар яратиш;
- в) талабалар мустақил ишларининг ўрни ва самарадорлигини кучайтириш;
- г) талабаларнинг самарадорлик жараёнини назорат қилиш асосида таълимдаги аниқ ютуқларни вужудга келтириш;

Таълимда модулли кредит тизими ва технологиясида таълим субъектлари учун ўзига хос томонлари мавжуд бўлиб уларни қуйидагилар ташкил этади:

- талаба ва ўқитувчининг ҳар бир фандан меҳнат ҳажмини баҳолаш учун таълимнинг кредит тизимини жорий қилиш;
- ишчи режага киритилган модулларни талаба томонидан эркин танланиши. Бу бевосита индивидуал ўқув режасини шакллантиришга ўз ҳиссасини қўшишини таъминлайди;
- талаба томонидан ўқитувчини танлашнинг эркинлиги. Бу ўқитувчининг ўз устида ишлашига ва ўзини ривожлантиришга катта туртки беради;
- таълимнинг аниқ йўналишини танлашда таълим жараёнига маслаҳатчиларни жалб қилиш;
- талабаларнинг таълим ютуқларини назорат қилишда самарали методлар мавжуд бўлиши;
- таълимда интерактив методларни кенг қўлланилиши;
- талабанинг мажбурий дастурни ўзлаштиришда мустақил таълимни фаоллаштириш;
- талабаларнинг ҳар бир модул бўйича ўзлаштириш кўрсаткичи ва таълим сифатини баҳолашда кредит тизимидан фойдаланиш;
- ўқув жараёнида талабаларни барча муҳим ўқув ва методик материалларнинг электрон ва қоғоз вариантлари билан таъминлаш;

Мазкур тизимда муайян академик даражага етишиш учун “кредит-соат”лар ҳажми, яъни баҳо бирликларини тўплаш лозим бўлади. АҚШ тизимида USCS (US Credit system) – кредит-соат – бу ўқитиш вақтига асосланган ўлчам. 1 кредит-соат нима билан ўлчанади?

- ўқитувчи ва талабанинг ўқув фаолияти;
- курс ва дастурнинг ҳажми билан ўлчанади.
- Талаба ўзлаштиришининг нисбий даражаси:
- бир дастурдан иккинчисига ўтиш учун;
- талабанинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун. Бунда 1 кредит-соат – муайян модулнинг семестр давомида талабанинг аудитория ишларининг ҳажмини ОТМ белгидайдиган академик соатга тенгдир.

Ўқитишнинг модулли кредит тизими Европа стандарти бўлган ECTS қуйидаги асосий тамойилларга таянади:

Transparency - бу ECTS тизимига хоҳлаган шахс ёки ташкилотнинг тўсиксиз киришига шарт-шароит яратиш. Ушбу шарт-шароит очик ахборот муҳити тақдим этиш воситасида яратилади, унинг натижасида умумий янгилик, аниқлик ва шаффофлик муҳити шакллантирилади.

Мазкур тамойил доирасида қуйидаги имкониятлар ҳосил бўлади:

- академик алмашинув доирасидаги талабаларнинг ўқиш натижалари ҳақида бир-бирига ўз вақтида ахборот етказиб туриш;
- олий ўқув юр்தларининг ўз ахборот пакетларининг мунтазам алмашинуви, таълим хизматлари доирасида бир-бирини имкониятларини ўрганиш;
- олий ўқув юр்தларида ECTS ҳақида тўла маълумотларнинг мавжудлиги.

Agreement – тингловчи билан иккала олий таълим муассасасининг ECTS координаторлари орасида мутахассисларни тайёрлаш мазмуни, ўқув тартиби ва муддатлари, аттестация тадбирлари, ўқув режаларидаги фарқни бартараф этиш тартиблари ҳақида ўзаро келишувларини аниқлатади.

Credits (кредит)– Host университетда (талабани қабул қиладиган университет) муваффақиятли ўтилган барча модуллар Post – университетда (талабани бошқа ОТМга жўнатган университет) ҳисобга олиниши зарур бўлган баллар жамғармаси.

Жаҳондаги давлатларнинг таълим тизимида “кредит” терминини изоҳлаш, тушунтиришда маълум фарқлар мавжуд. Агар таълимнинг Европа кредит тизими ўз ҳажмига кўра аудитория ва ундан ташқари мулоқот соатларини ўзида акс эттирс, АҚШда кредит соати катъиян фақатгина аудиториядаги мулоқот вақтида ўз аксини топган.

Европа минтақаси ОТМларининг ECTS кредитлари ҳар бир ўқув фани учун умумий ўқув юктамаси, ишчи соатлари сифатида мулоқот соатлари тушунилади. ECTS системаси ўзи эътироф этувчи восита бўлиб, у кўп миллатли европа аъёналарини ҳисобга олган ҳолда турли хилдаги таълим тизимларини яқинлаштиришга хизмат қилади. Шунинг учун МДХнинг баъзи мамлакатларида дунё таълим жараёнларини

• **Бакалаврият** – 3-4 йил давомида ўқитилишига мўлжалланган, академик бакалавр даражасини берувчи олий таълим дастури (айрим постсовет хуудларда босқич сифатида тушунилади);

• **Икки мутахассислик берувчи таълим** – Тенг кучли икки мутахассисликни бир вақтда олишга ёки бири асосий ва иккинчиси қўшимча мутахассислик эгаллаш учун параллел имкон берадиган таълим;

• **Докторантура** – Фан доктори илмий даражасини олишга юқори малакали, салоҳиятли ўқитувчилар ва илмий ходимларни тайёрлаш мақсадида фаолият олиб боровчи олий таълимдан кейинги таълим дастури (айрим постсовет хуудларда босқич сифатида тушунилади);

• **Масофавий таълим** – таълим олиш шаклларида бири бўлиб узоқ масофада жойлашган шахсларни электрон ва телекоммуникация воситалари орқали ўқитиш, касбга тайёрлаш, билим бериш фаолиятининг мақсадли ҳамда методик жиҳатдан ташкил этилган кўринишидир.

• **Эдвайзер (advisor)-французча “avisen” “ўйламок”**) тингловчиларнинг индивидуал ҳолда битирув малакавий иши, курс лойиҳаларини бажаришда маслаҳатчи ролини бажаради.

• **Фасилитатор** - (инглиз тилида facilitator, лотинча facilis-енгил, қулай) - гуруҳлардаги фаолият натижасини самарали баҳолаш, муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтириш, гуруҳдаги коммуникацияни ривожлантириш каби вазифаларни бажаради.

• **Модератор** - қабул қилинган қоидаларга амал қилишни текширади, тингловчиларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларини ривожлантириш, билиш фаолиятини фаоллаштиришга ёрдам беради. Маълумотни, семинарни, тренинглар ва давра сўхбатларини бошқаради, фикрларни умумлаштиради.

• **Сиртқи таълим (Part-time Education)** – ўқув машғулотларини масофадан ўқитиш орқали амалга ошириладиган ва семестр учун нисбатан камроқ белгиланган кредитлар асосида олиб бориладиган таълим шакли.

• **Индивидуал ўқув дастури** – Ҳар бир талабанинг таълим йўналиши ва мазмунини белгилайдиган ўқув дастури.

• **Яқуний давлат аттестацияси** – Талабаларнинг давлат ва ОТМ томонидан белгилаб қўйилган умуммажбурий стандартларни ўзлаштириш даражасини аниқлайдиган синов шакли. Унинг натижасида битирувчига ОТМнинг тегишли йўналишини тугатганлик тўғрисидаги ҳужжат – диплом берилади.

• **Яқуний назорат имтиҳони (Final Examination)** – Ҳар бир академик давр якунида талабаларнинг ўтилган модулларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш ва баҳолаш мақсадида ёзма, оғзаки ёки назоратнинг бошқа шакллари орқали олинадиган имтиҳон шакли. ЯНИ шаклини ҳар бир ОТМ ўзи белгилайди.

• **Таълим модуллари** – талаба томонидан мустақил ва ихтиёрий асосда ўқиш ва кредит жамлаш учун танланиши мумкин бўлган модуллар рўйхати;

• **кредит, кредит-соат (Credit, Credit-hour)** – Таълим жараёнида Профессор-ўқитувчи ва талабанинг ўқув ҳажмини ўлчаш учун имкон берадиган ягона бирлик.

• **Модул тавсифномаси (Course Description)** – муайян модул тўғрисида қисқача, яхлит тасаввур берувчи ва мазмунини очувчи маълумотнома;

• **Умумтаълим модуллари-(General Education Requirement – GER)** – номуахассислик характерида эга бўлган, кенг доирадаги фундаментал, энг умумий тушунчаларни ва дунёқарашни шакллантирувчи ижтимоий-гуманитар ва табиий фанлар;

• **Мажбурий модуллар (Core Subjects)** – Ўқув дастурини ўрганиш ва муайян мутахассисликни эгаллашда талаба томонидан ўзлаштирилиши қатъий белгиланган модуллар йиғиндиси;

• **Қуиузги таълим (Full Time Education)** – Ўқув режасида белгиланган модулларни ўрганишда талабалардан барча машғулотларга қатнашишни талаб этадиган таълим шакли.

• **Портфолио** – талаба ва ўқитувчиларнинг муайян давр оралигида бажарган турли шакл ва мазмундаги балл кўринишида жамғариб бориладиган ишлари йиғиндиси.

• **Модулнинг ишчи дастури (Syllabus)** – Ўзининг мазмуни ва таркибида ўрганилаётган модулнинг тавсифини, мақсад ва вазифаларини кўрсатувчи, дарс машғулотларининг қисқача мазмуни, давомийлик вақти, мавзулари ва баҳолаш тартиблари, шунингдек талаба модул сўнггида эгаллаши керак бўлган малака талаблари, назорат турлари тартиби ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатини мужассам этган асосий ўқув-услубий ҳужжат.

• **Оралик назорат (Midterm Examination)** – Муайян модул доирасида академик календар ва ўқув режаси билан белгиланган, талабаларнинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш ва сифатини назорат қилиш мақсадидаги баҳолаш шакли. Одатда бир семестр давомида икки марта оралик назорат ишларини олиш кузатилади. Лекин бу тартиб университет ўқув жамоатчилиги ихтиёри билан ўзгартирилиши мумкин.

• **Мустақил таълим (Office Hours)** – ўқитувчи раҳбарлигида ёки унинг иштирокисиз аудитория машғулотларидан ташқари вақтда, белгиланган жадвал асосида ишлашга мўлжалланган талабаларнинг таълим олиш шакли.

• **Ўртача балл – (Grade Point Average – GPA)** – Талабанинг ўзи танлаган йўналиши бўйича ўқиган модуллари доирасида жамғарган кредитларининг ўртача кўрсаткичи.

• **Тьютор** – амалий, семинар ва лаборатория машғулотларини олиб борадиган, талабаларнинг мустақил таълимига кўмаклашадиган, академик давр мобайнида курс ишларини, консультациялар ва

интеграцияси учун мустаҳкам асос ва таълимнинг юқори сифатини таъминлашда АҚШ кредит тизимидан фойдаланиш афзал кўрилмоқда. Бир ECTS кредити 24-36 иш соатни кўзлайди, бунга мулоқот машғулотларини барча турлари кирази. ECTS тизимида бир ўқув йили мос равишда 60 кредитларга, бир семестр 30 кредитларга тўғри келади.

Кўпгина давлатлар таълим тизимида кредит соатларни кенг қўлланилиши кўзга ташланади. Кўп босқичли олий ва олий таълимдан кейинги тизимда (бакалаврият – магистратура – докторантура) умумийдан шахсий, аввало ўрганувчи маълум бир йўналиш бўйича кенг билимни эгаллайди, сўнгра ихтисосликка йўналтирилган алоҳида ўқув дастурлари орқали тор мутахассисликка ўтади. Бундай тизим, таълим ғояси ва методикаси нуктаи назаридан талабада ўқиш давридан бошлаб бутун ҳаёти давомида шахслараро муносабатлар малака ва кўникмаларини шакллантириш имкониятини яратади. Университет таълимига мос равишда кўп босқичли тизимдан асосий мақсад кенг дунёқарашли, янги ғоя ва ечимларни давом эттирадиган, касбий, шахсий юқори талаблар мавжуд шароитларда ишлаш оладиган мутахассисларни тайёрлашдир. Таълим мазмунини яхшилаш ва сифатини ошириш учун барча даражаларга кўра давлат умумтаълим стандартларини такомиллаштириш ва уйғунлаштириш, инновацион таълим технологияларини жорий қилишни ҳисобга олган ҳолда ўқув режаси ва фан дастурларини ишлаб чиқиш лозим бўлади.

Ҳар бир соҳада бўлгани каби таълимда кредит тизимини ўрганиш, уни амалиётга татбиқ этиш унинг тушунчалар аппаратини ўзлаштиришни талаб этади. Бу эҳтиёж сўнги йилларда таълим жараёнида кенг қўлланилаётган инглиз тилидаги сўзларнинг ортгани, шунингдек анъанавий равишда қабул қилинган шартларни қўллашда таълим амалиётида тўпланган қарама-қаршиликлар, такрорлашлар ва алогизмлар билан боғлиқ.

Ўзбекистон ОТМларининг халқаро алоқаларини кенгайтириш, миллий таълим тизимини жаҳон тизимига тезкор интеграциялаштириш ўқув жараёнининг ташкилий, методологик ва ёрдамчи материалларини инглиз тилидан ўзбек тилига ўтказишга тўртки бўлмоқда. Ўзбекистонда таълимнинг кредит тизимини жорий этишга қўмақлашадиган, халқаро миқёсда қабул қилинган меъёрларга, таълимга ёндашувларни ифодаладиган бир қатор муҳим тушунчалар ва терминларни тушуниш таълим тизимида фаолият юритувчи ҳар бир шахс учун долзарб масалага айланган. Шунинг учун қуйида мазкур асосий кенг қўлланиладиган терминларни қуйида кўрсатиб ўтаемиз:

• **“Таълим дастури”** - (Educational Program) тушунчасининг реал мазмуни муайян даражада бакалавр, магистратура ва докторантурада “мутахассислик”ни акс эттиради. “Ўқув дастури” (Academic Program) модул тушунчасини англатади ва “Ўқув режаси” (Syllabus) деб таржима қилинади.

Хорижда “курс” дегани “ўрганиш йили” эмас, “фан” ёки “модул” маъносида тушунилади. Дарвоқе,

тушунмовчиликларни бартараф қилиш учун “модул” синоними сифатида “предмет”ни фойдаланишдан қочиш тавсия этилади.

• **“Факультет”** (faculty) атамаси университет бошқарувининг бир қисми эмас, “профессор-ўқитувчилар таркиби” тушунилади.

Профессор ёки ўқитувчи лавозимини билдирадиган тушунча сифатида “Лектор” (Lecturer) ёки тьютор (Tutor) кўпроқ оммалашган. Таълим жараёнида биз кўп қўллайдиган ўқув режа Academic Plan деб эмас, “куррикулум” (Curriculum) шаклида ишлатилади.

• **Академик календарь** (Academic Calendar) – ўқув йили давомида ўқув ва назорат фаолиятини амалга ошириш вақти ва муддатларини дам олиш ва байрам кунлари билан бирга кўрсатадиган йиллик тақвим;

• **Академик давр** (Term) – олий таълим муассасаси томонидан белгиланадиган таълим даври. Одатда таълим даври уч шаклга ажратилади: семестр - 14 ҳафталик давр, триместр - 10 ҳафталик давр ва квартал 8 ҳафтада ўтиладиган чораклик давр;

• **Академик даража** (Degree) – Муайян мутахассислик ўқув дастурини тўлиқ ўзлаштириш натижалари бўйича олий ўқув юрти битирувчисига тақдим этиладиган, юқори малакага эгаллигини тасдиқловчи даража;

• **Академик соат** – маъруза, амалий (семинар), лаборатория машғулоти учун белгиланган 1 соат (40 дақиқа) вақт ҳажми. Академик соат миқдорини университет Кенгаши ёки маъмурияти томонидан ўзаро келишув асосида ўзгартириш мумкин.

• **Академик маълумотнома** (Transcript) – талабанинг муайян семестр ёки курсни у ўқиган модуллар бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари тўғрисида ОТМ томонидан бериладиган маълумотнома мазмунидаги ҳужжат.

• **Фаол тарқатма материаллар** (Hand-outs) – дарсгача ва дарс давомида талабаларга электрон ёки чоп этилган ҳолда тақдим этиладиган нисбатан содда, фаол тушунтиришга мўлжалланган, талабани мавзунини, муаммони муваффақиятли ўргатишга ундайдиган, ёрдам берадиган ўқув маълумотлари турлари (тезислар, маъруза матнлари, ҳаволалар, мисоллар, атамалар лўғати, мустақил иш учун топшириқлар ва ҳоказо).

• **Апелляция** – талабаларнинг билиминини тўғри баҳоланганлигини қайтадан аниқлашга мўлжалланган ва нотўғри баҳоланганлик ҳолати аниқланган ҳолда уни бартараф этиш процедураси;

• **Ассистент, доцент, профессор** (Assistant Professor, Associate Professor, Professor) – олий ўқув юрларида ўқитувчиларни лавозимларининг номланиши;

• **Бакалавр, магистр, доктор** (Bachelor, Master, Doctor) – олий таълим ва олий таълимдан кейинги таълим тизимининг тегишли таълим дастурларини ўзлаштирган шахсларга бериладиган илмий даражалар;

Ўқув амалиётини ташкил этадиган муайян ўқув модули ўқитувчиси.

• **Жорий назорат**— талабанинг муайян модулни ўрганиши давомида ўқитувчи томонидан амалга ошириладиган модулни ўзлаштириш даражасини аниқлаш ва сифатини баҳолаш мақсадида олиб борадиган тизимли назорат шакли.

• **Модул папка** – ОТМда муайян модулни ўқитиш ва талаба томонидан ўзлаштириш мақсадида яратилган, мунтазам қайта ишланадиган ўқув ва ўқув-услубий материаллар мажмуаси.

Бугунги кунда таълим жараёнига модулли кредит тизимини қўллаш жаҳон таълим майдонига кириш учун асосий шартларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасида олий таълим муассасаларининг ўз ўқув фаолиятини ташкил этишда таълимнинг модулли-кредит тизимида олиб борилиши таълим соҳасининг халқаро майдондаги даражасини аниқлашга, сифатини баҳолашга, таълим ҳолатини шаффоф, ошқора ва самарадор бўлишига, талаба ва профессор-ўқитувчилар ўз касбий-педагогик маҳоратлари, билимлари, кўникмаларини доимий ривожлантириб боришга имкон беради.

Шунингдек, академик жараёнга модулли-кредит тизими тартибини жорий этиш ўқув дастурларини такомиллаштириш, интеграциялашган ўқув курсларини яратиш, фанлараро ўқув дастурлари ва илмий тадқиқотлар орқали умумдавлат ва халқаро меҳнат бозорида таълим ва мутахассисларимизнинг ракобатбардошлигини таъминлашга ёрдам беради. ОТМлар иш фаолияти давомида аниқланган камчиликларини тузатиш орқали олий таълим тизимини янада ривожлантиришга, уни ташкил этишда янгича ёндашувларни вужудга келтиришга хизмат қилади.

Ўзбекистонда олий таълим муассасалари ўқув фаолиятини ташкил этишда ўқитишнинг модулли кредит тизими ва технологияларини жорий этиш бўйича қуйидаги таклиф ва тавсиялар илгари сурилади:

1. Аънвий таълим тизимининг ижобий ва ҳозирги даврга мос келувчи жиҳатларини сақлаб қолган ҳолда, ўқитишнинг модулли кредит тизими ва технологияларини ўзлаштириш. Ҳозирда ўқув фаолияти жараёнлари модулли кредит тизимида олиб бориладиган юртимиздаги хорижий олий таълим муассасалари филиалларига ва ривожланган давлатлар олий таълим муассасаларига мазкур тизимни жорий этиш учун дастлаб таълимни ташкиллаштирувчи раҳбар кадрларни ва мутахассисларни тизимни ўргатиш. Натижада улар мазкур тизимни ўзлари меҳнат қилаётган олий таълим муассасасига татбиқ этишлари мумкин бўлади.

2. Таълим тизимини ташкилий ислох этишни, яъни ўқитишнинг модулли кредит тизимига ўтишни босқичма-босқич амалга ошириш. Бунда ҳар бир олий таълим муассасаси аввал бир қисм йўналишларни модулли кредит тизимига ўтказиш, кейинги йилларда эса қолган йўналишларга ҳам мазкур тизимни татбиқ этиш орқали ОТМга тизимни тўла жорий этиш.

3. Олий таълим муассасалари ўзларининг ўқув, ўқув-методик ва молиявий-ташқилий фаолиятларини юритишда нисбатан мустақилликка эга бўлишлари лозим. Шундай ҳолдагина ОТМлар ўзларининг асосий вазифаси бўлган замонавий, сифатли ва ракобатбардош кадрлар етиштириш ва илмий тадқиқотларни олиб боришда аввалгига нисбатан самарали ютуқларга эришади. Ҳозирги кунда аксарият ОТМлар томонидан илгари сурилаётган аксарият таклифлар, инноватив ғоялар ва дастурлар амалга ошириш учун шундай нисбатан эркинликка эга эмаслиги тўсик бўлмоқда.

4. Келажакда эҳтиёж мавжуд бўлиши аниқ бўлган ва бизнинг давлатимиз ёки минтақамиз манфаатларини таъминлайдиган, тараққиётга хисса қўшадиган, шу билан бирга халқаро майдонда ҳам талаб катта бўлган соҳа мутахассисликларини тайёрлайдиган турдош йўналиш ва мутахассисликлар эга олий таълим муассасалари ташкил этиш керак. Бу ҳолат улар ўртасида ўзаро ракобат муҳитини юзага келишига олиб келади. Шунингдек ОТМлар ўртасида етарли кредитларга эга талабалар бир семестр ёки ўқув йили давомида бошқа турдош йўналишга эга миллий, ҳатто халқаро хорижий ОТМда таҳсилни давом эттириши учун шароит яратиб беради.

5. Олий таълимда ўқитишнинг модулли кредит тизими ва технологияларини жорий этиш учун муайян ихтисослик бўйича унинг ўзигагина тегишли бўлган модулар базасини шакллантириш керак. Шундагина талаба 3-4 йил давомида кўпи билан ўз соҳаси учун муҳим бўлган, уни яқиндан ўргатадиган, махсус фанларга кўпроқ вақт ва куч сарфлайди. Шу билан бирга модулар базасида уларни мажбурий (80%) ва танлов (20%) турларига ажратиш тавсия этилади. Таксимотда фоизлар нисбати ОТМ томонидан ўзгартирилиши мумкин. Худди шундай тартиб ривожланган давлатлар ОТМларида ўрнатилганлиги амалиётда кузатилади. Бу эса умумтаълим йўналишидаги модуларнинг камайишига олиб келсада талабанинг келажакда тор доирадаги юқори сифатли мутахассис бўлиб шаклланишида катта аҳамиятга эга.

6. Модулли кредит тизимида таълим жараёнининг шаффофлигини таъминлаш мақсадида ҳар семестр якунида ОТМ раҳбарияти томонидан олиб бориладиган мониторинг ва модуларни ўқитган ўқитувчилар тўғрисида талабалардан олинадиган сўровномалар ҳулосаларига кўра профессор-ўқитувчиларнинг рейтингини аниқлаш. Мазкур ҳолат ҳар бир педагогга ўз устида доимий ишлашга, ўзининг билим ва малакасини мунтазам ошириб боришга ва шу орқали таълим сифатининг ҳам кескин ортишига олиб келади.

7. ОТМлар ишлаб чиқариш ва давлат бошқарув ташкилотлари билан узвий ҳамкорликда фаолият юритишлари керак ва улар ўзлаштириш кўрсаткичлари нисбатан яхши бўлган талабаларни рағбатлантириш тизимини йўлга қўйишлари керак. Бу талабаларнинг янада кўпроқ интилишлари учун яхши мотивация беришига олиб келади.

8. Фуқароларни қабул қилишда абитуриентлар ўз ҳужжатларини электрон топшириш

тартибини йўлга қўйиш лозим. Факат абитуриентлардан суҳбатга келганда ўзлари билан хужжатларнинг оригиналлари олиб келиш ва тасдиқлаш талаб этилади холос. Тегишли хужжатларнинг оддий сканер варианты бирламчи

хужжат топшириш учун етарли ҳисобланади. Чунки кейинчалик уларнинг ҳаққонийлигини текшириш имкони ҳар доим бўлади. Бу жараёнда анчагина вақт, маблаг тежаллади ва ортиқча асаббузарликлар, фирибгарликларнинг олди олинади.

АДАБИЁТЛАР

1. Тожиёв М. Важность и значение кредитной системы в развитии высшего образования в ведущих зарубежных странах. // Олий таълим тараққиёти истиқболлари. Мақолалар тўплами. –Т.: Vita Color, 2015. –С.55.
2. Абдыгаппарова С.Б. Основы кредитной системы обучения в Казахстане. -Алматы, Казак университети, 2004. –С.647.
3. Болонская декларация "О Европейском регионе высшего образования". г. Болонья, Италия. 1999. https://en.wikipedia.org/wiki/Bologna_declaration
4. Experience of Kazakhstan Universities in Implementation of Credit-Modular System of Education. Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 214, 5 December 2015, Pages 645-650.
5. Болонья декларацияси <http://www.eua.be/policy-representation/higher-education-policies/the-european-higher-education-area-and-the-bologna-process>
6. Болонская декларация "О Европейском регионе высшего образования". г. Болонья, Италия. 1999. https://en.wikipedia.org/wiki/Bologna_declaration
7. Пастухова Д.А. European Credit System Of Education. // Научный результат, №3 2015, Москва. –С. 34.

РЕЗЮМЕ

Образование как один из самых важных факторов развития государства и общества требует регулярные изменений. Поэтому ныне в Узбекистане система образования, так как во всех сферах общества на пороге нового этапа реформирование на государственном уровне, которое основывается эффективного использования опыта развитых стран и которые могут быть применены к нашим национальным мировоззрениям, а также интересам народа.

С этой точки зрения модульно-кредитная система образования, которая практически используется большинством вузов в самых развитых регионах мира, является инновацией для нашей страны. Внедрение этой системы к образованию в университеты Узбекистана требует его изучения и развития. В статье представлен краткий обзор системы, ее принципов и общих понятий. Кроме того, были высказаны некоторые предложения и рекомендации по внедрению модульно-кредитной системы образования в узбекские высшие учебные заведения.

Ключевые слова: Кредитная система, кредит, модуль, программа модуля, самостоятельная работа, прозрачность в образовании, средний балл, академическая мобильность, академический обмен, образование двух специальностей, индивидуальная программа обучения, модуль по выбору, обязательный модуль, портфолио.

RESUME

Education as one of the most important factors in the development of the state and society requires regular changes. Therefore, now in Uzbekistan, the education system, as in all spheres of society on the threshold of a new stage, the reform on the state control, which is based on the effective use of the experience of developed countries and which can be applied to our national worldviews, as well as the interests of the people.

From this point of view, the modular credit system of education, which is practically used by all universities in the developed regions of the world is an innovation for our country. The implementation of this system to education in the universities of Uzbekistan requires its familiarization and introduction. So, the article provides a brief overview of the system, its principles and general concepts. In addition, there are given some suggestions and recommendations on the introduction of a modular credit education system in Uzbek higher education institutions.

Key words: Credit system, credit hours, module, module curriculum, independent work, transparency in education, GPA, academic mobility, academic exchange, double degree, individual training program, optional module, mandatory module, portfolio.